

„HŰSÉG ÉS MEGÚJULÁS – A SZERZETESI ÉLET
MAGYARORSZÁGON 1950–2000.” SZERKESZTETTE:
FEJÉRDY ANDRÁS. MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI
ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM), HISTORIA
ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY, BUDAPEST,
2021.

„HŰSÉG ÉS MEGÚJULÁS – A SZERZETESI ÉLET MAGYARORSZÁGON
1950–2000” [FIDELITY AND RENEWAL – MONASTERY LIFE
IN HUNGARY, 1950–2000]. ED.: ANDRÁS FEJÉRDY. MAGYAR
EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM),
HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY, BUDAPEST,
2021.

Hiánypótló kötet látott napvilágot 2021-ben a Magyarországi Szerzeteselőjárók Konferenciáinak Irodája kezdeményezésére, ami nemcsak egyháztörténeti, de művelődéstörténeti szempontból is kiváló műnek számít. A kötet a magyarországi szerzetesrendek sorsát mutatja be a XX. század második felében, a címe jól mutatja a két aspektust: ez a fél évszázad magában foglalja a diktatúra alatti hűséget és a rendszerváltást követő megújulást is. Egy 2018 őszén elkezdett kutatási és értékművelő projekt záródokumentuma ez a mű, ami – kapcsolódva a szerzetesek magyarországi szétszórásának 70., a rendek újraindulásának 30. évfordulójához – konferenciával egybekötve került volna az olvasók elé 2020-ban, de erre a járványhelyzet miatt nem került sor. Ám a kötet, az eredeti terveknek megfelelően, 2021-ben megjelent, hiánypótló voltát, forrásdokumentum-értékét pedig az is igazolja, hogy nemcsak az írott, fellelhető források közül válogat, hanem – a legszélesebb módon – autentikus jelleggel, személyes visszaemlékezésekkel is színesíti az újraindulás időszakának történetét, a három évtizeddel ezelőtti küzdelmes, nehéz időszakot.

A kötet címéül választott két szó: hűség és megújulás szervesen és jól illeszkedik a kötet tartalmához, jól jellemzi a könyv szerkezetét, két pillérét is. A hűség az ateista időszak alatti bátor kiállást, az illegáltságban vagy fél-illegáltságban működő szerzetesrendek tevékenységét, a megújulás pedig az 1989 nyarán egyre intenzívebbé váló folyamatokat reprezentálja. Az egyszerű borítóra keresve sem találhattak volna jobb, hasonlóan mély tartalmat hordozó képet, mint Szent II. János Pál pápa magyarországi látogatásának egy emblemikus eseményét: a szerzetesekkel való találkozását a Mátyás-templomban. Személye összeköti az 1990 előtti újjáélesztés küzdelmeit és az újraindulás nehézségeit is.

A téma megértéséhez rendkívül fontos a történeti kontextus, a szerzetesrendek betiltásához vezető eseménysor ismerete. A kötetet ennek megfelelően a szerkesztő, Fejérdy András széles spektrumú, tartalmas, szerényen csak vázlatnak jelzett, valójában azonban rendkívül átfogó tanulmánya nyitja, melyben áttekinti az 1950-es állam és egyház közötti „megegyezéshez” vezető utat, a szerzetesség szétszórásban töltött évtizedeit, valamint a rendek működésének helyreállítására vonatkozó törekvéseket. A szerző számba veszi azon szűk lehetőségek főbb típusait, amelyek a szerzetesek előtt nyitva álltak az 1950 utáni Magyarországon, kitérve az illegalitásban való működésre, az egyházmegyei papi vagy más jellegű alkalmazásra, a világi munkavállalásra, valamint az emigrációra is. A szerzetesek szűkülő mozgásterét bemutató tanulmány gazdag levéltári kutatásra, valamint Gergely Jenőnek az 1950-es „megegyezésről” szóló forráskiadványára épít. E tanulmány is mutatja a kötet művelődéstörténeti vetületét, hiszen a címéhez hűen, tiltott és túrt utakat vázol fel a papi és szerzetesi sorsokból, a szerzetesek társadalmi helyzetéről és lehetséges szerepvállalásáról, a titokban működő csoportokról, a túlélés és az újrakezdés nehézségeiről, s mindezek révén a Kádár-kori társadalomképhez, valamint a rendszerváltás társadalmi vonatkozásaihoz is adalékként szolgál az olvasó számára.

A tanulmányok sorát Bögre Zsuzsanna összegzése folytatja, aki a női szerzetesrendek túlélési stratégiáit mutatja be az olvasóknak. A nővérek sorsát az iskolák államosításától a rendszerváltásig tartó négy évtized küzdelmes időszakában nyomon követő összegzés a Miaszszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társaságának példáján keresztül ismerteti a szerzetesrendek állami intézkedésekre adott „válaszait”. Az előző tanulmányt mintegy – időrendi síkon – folytató írás az eseményeket így nemcsak általánosságban, hanem a rend szemszögéből is felvázolja. A szerző a tanulmány végén mellékletben közli Grósz József kalocsai érsek – akkor, Mindszenty József bíboros bebörtönzése után a magyar püspöki kar elnöke – 1949-ben kelt, „az Apostoli Szentszék utasítása szétszórás esetére” c. levelét, ami a kutatók számára is nagy forrásértékkel bír.

A kötet harmadik tanulmányát Koltai András, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárának levéltárosa jegyzi, aki a kádári diktatúra utolsó éveinek időszakát vizsgálva mutatja be azt a folyamatot, amelynek során 1986 és 1989 között a szerzetesrendek a tiltástól eljutottak az elismerésig. Munkájában nemcsak általánosságban szól a szerzetesrendek utánpótlásának nehéz és körülményes helyzetéről, de a tanulmány végén egy táblázatban részletes létszámadatokat is közöl. Az 1950-es és az 1989-es állapotokat összehasonlító adatsorokból számszerűen nyomon követhető a magyar szerzetesség létszámának változása. Az utánpótlás helyzetét jól szemlélteti, hogy

a táblázat külön jelzi azt is, hány fiatal, munkaképes szerzetes volt az adott rendben a rendszerváltáskor. A számadatokon egyúttal az is jól tetten érhető, hogy a diktatúra milyen pusztítóan hatott akár a legálisan, akár az illegálisan működő rendekre. Előbbire jó példa a ferencesek kapisztránus provinciája, melynek létszáma 1950-ben 369 fő, 1989-re a felénél is kevesebb, 172 fő volt; utóbbira pedig az 1950-ben a legnagyobb létszámmal rendelkező, 400 fős jezsuita rend, amelynek létszáma a rendszerváltozás idejére 73 főre apadt. A női rendeknél is hasonló tendencia figyelhető meg: a legnagyobb létszámú, ám betiltott Megváltós Nővérek például az 1950-es 1135 fős létszámhoz képest a rendszerváltáskor 355-en voltak.

A tanulmányok sorát Kőfalviné Ónodi Márta folytatja, aki a Magyarországi Rendfőnöknők Konferenciája és a Férfi Szerzeteselőjárók Konferenciája történetét mutatja be úttörő tanulmányában. A szerző nem csupán a közös előjárói konferencia megalakulásának körülményeit, nehézségeit, az intézményes keretek létrehozását megelőző együttgondolkodás időszakát tekinti át, hanem gazdag és tartalmas képet ad a két testület ezredfordulóig tartó működéséről is. A további tanulmányok már a rendszerváltást követő újrakezdés utáni éveket idézik meg. Schanda Balázs jogász rövid, kiváló munkája az újraindulás jogi kereteit mutatja be, melynek során kitér olyan fontos témákra is, mint az egyesülési szabadság kérdése vagy az ingatlanrendezés ügye. Ez utóbbi témát mélyíti el Fedor Tibor tanulmánya, amely az ingatlanok elkobzásáról, valamint az 1990 utáni helyzetről szól. A szerző kiemelten tárgyalja a tulajdonviszonyok kérdését és az épületek sorsát az olyan „emblematis” helyek esetében, mint például a pesti piarista rendház, a tihanyi apátság, az Irgalmasrendi Kórház, a Szent Imre Gimnázium, a jezsuiták pesti vagy éppen a görögkatolikusok máriapócsi rendháza. A tanulmány mellékletében közölt kárpótlási folyamatot összegző táblázat részletes számadatokkal illusztrálja a leírtakat. A tanulmányok sorát Deák Viktória Hedvig domonkos nővér történeti-teológiai összegzése zárja, amely a magyar szerzetesség közelmúltjának történetét és jelen helyzetét nemzetközi kontextusba illesztve értelmezi.

A kötet első részét egy, a Bonum TV-ben rögzített kerekasztal-beszélgetés színesíti, amelyben az oral history módszerével: személyes visszaemlékezésekkel idézik meg az újraindulás, az újrakezdés nehézségeit, dilemmáit, örömeit és feladatait. Ebben a 2020 őszén vetített műsorban Dobszay Márton Benedek ferences szerzetes három egykori előjáróval beszélgetett: Németh Emma szociális testvér, Ullmann Péter Ágoston korábbi gödöllői premontrei perjel, valamint Várszegi Asztrik pannonhalmi nyugalmazott főapát idézte meg emlékeit az 1990-es évek elejének tevékenységéről. A némileg sajátos megoldás – a televízióban elhangzott beszélgetés leírt változata – csak látszólag

tűnhet különállónak, azt elolvasva nagyon is látszódik: szervesen kapcsolódik az addigi tanulmányokhoz, sőt: előrevetíti mindazt, amit a könyv második nagy egysége tartalmaz.

A kötet második részében ugyanis forrásokat olvashatunk, amelyek három fő csoportba sorolhatóak. Az első egység azokhoz az iratokhoz nyújt levéltári útmutatót, amelyek Takács Nándor karmelita szerzetes, székesfehérvári püspök, a püspöki kar egykori szerzetesügyi referense, az újraindításért felelős püspök levelezéséből valók. Ezeket Sági György válogatta és szintén ő készítette az útmutató leírásokat az iratokhoz. A második egység a szerzetesrendek helyzetjelentéseit tartalmazza az újraindulás időszakából. A nagy történeti értékkel bíró dokumentumokból nemcsak történeti adatok nyerhetők, de a szerzetesek akkori, meghatározható sorai között kiolvashatók az újrakezdésbe vetett reményteljes gondolatok is – ily módon túlmutatva az egyháztörténeten és kapcsolódva a kötet művelődéstörténeti aspektusaihoz is. A harmadik egységet Priscilla Celi belga nővér 1998-as, személyes hangvételű összegző gondolatai zárják, aki ekkor az újraindulás tapasztalatairól beszélt Dobogókőn a magyar előjárók előtt. A kötetet egy Sági György és Pető Éva RJSC által összeállított adattár zárja, amely felsorolja a szerzetes-előjárói konferenciák vezetőit az újraindulás időszaktól napjainkig.

A kötet jól illeszkedik azon korábban megjelent művek sorába, amelyek a XX. századi katolikus egyháztörténetet dolgozzák fel, ugyanakkor a korábban felsorolt, a művelődés- és társadalomtörténethez való kapcsolódásai miatt is értékes és értékes könyv. Gazdag, átfogó és széles spektrumú képet ad a magyar egyháznak, illetve szereplőinek fél évszázados sorsáról – a hűségéről és a megújulásról egyaránt.

(ism.: Veszélovszki Balázs)